

Baga bagşy -10: Çarhy-pelegiň oýny

Category: Kitapcy, Powestler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Baga bagşy -10: Çarhy-pelegiň oýny **10. Çarhy-pelegiň oýny**

«Yzymda bilbilim galdy»

Gurbanmämmet serdar.

1916-1919-njy ýyllarda Hywanyň hany.

* * *

Nazar baga öz ykbalynyň gaty çylşyrymly döwre gabat gelendigini duýdy. Hywa ili ýaňy edebe, tertibe geldi. Ähli ýerde öz hanyň hossalıgy, howandarlıgy duýlup başlady diýlen mahalam bolşewik, menşewik sarsgyny jahana ýaň salyp başlady. Indi ata-baba ynançlar, dyn, dessurlar üýtgejekmiş diýen gürrüňler ýaýrap başlady. Türkmeniň «Süri yzyna gaýdanda agsagy öňe düşer» diýenine meňzeşrak ýagdaýlar bolup başlady. Nirede özünü, maşgalasyny oňarman, ýörenler indi iliň öňüne düşüp başlady. Hywa iline indi iki ýyl bări han bolup ýoren Gurbamämmet serdar barja goş golamyny alyp, baryp Baleýsimiň bări töwereklerine, «Balyly» guýusynyň başyna çekildi.

Il-gün şondan soň, ýagny Gurbanmämmet serdar ýaly berk hany ilinden-gününden tezdirýän bolsa, bolşewigiň zarbynyň ýone-möne däldigine düşünip başlady. Indi adamlar bolşewigiň ýoluna ýan berip, onuň diýeni bilen bolup başladylar. Ýone mahal-mahal Gurbanmämmet serdaryň hem bardygy, onuň öz guran dessuryna eýe bolanlar bilen hiç haçan ylalaşmajakdygy duýulýardy.

Ýone, indi ilde berk hanyň, onuň düzgün nyzamynyň ýokdugy ýagşy duýulýardy. Ogrular, orramşylar, bulagaýlar, hansumaklar, öň handan çekinip bulagaýlyk salyp bilmän ýörenler bilniksızrägem bolsa baş göteripdi. Ogurlyk, talaňçylyk, eden-etdilik, zorluk, zulum depä çykypdy. Bu

bulagaýlyklaryň baryny bolşewikler, şol ýola düşenler Gurbanmämmet serdaryň ady bilen baglanyşdyryardylar. Şol döwürlerde sada halkda Gurbanmämmet serdara, onuň näkerlerine şeýle bir uly ýigrenç döräpdi. Asyl, halk indi başy telpekli, atly adam görseler, gözlerinde oky bolsa, şol pursat atmaga taýýardy.

Şeýle günleriň birinde aşamara Nazar baganyň işigine iki atly gelip saklandy.

Nazar baga olary gadyr bilen garşylady.

– Ýigitler, geliň, geçiň, Içerden oturyň!

– Ýak – diýip, atyň üstünde edil bir şetdat ýaly bolup oturan nazarkerde ýigit aýtdy. – Biz gyssanmaç. Han dädem silleri çagyryp du-u. Bejit, çalt gelsin diýdi. .

Nazar baga baş atdy.

– Men derrew şaýymy tutaýyn!

Olar ýola düşdüler. Şol sürüp oturyşlaryna Gün guşluga galanda birinji saklawा ýetdiler. Sondan soň, ýene iki saklawdan geçip, Gün ikindä aýlananda «Balykly» diýen guýynyň başyna baryp düşdüler.

Bu gün «Balykla» gelen del adamlary bu ýerdäki tutuş kowcum garşı aldy. Nazaryň çakyna görä, bu ýerde Gurbanmämmet serdaryň näkerlerinden başga-da, onuň garyndaş-doganlary, hany özüne hossar tutunan adamlar, hanyň öz maşgalasy, aý, garaz bäs- alty yüz, asyl, bir toýlug-a, aňry ýany bilen märeke bardy.

Bagşynyň atyny tutup, ony gyjakçysy bilen daşyny gallap, alty ganat ak öye eltdiler. Olar çagy-nahar edinensoňlar, aýdym-saza başlamak buýruldy.

Nazar baga indi ýüni ýeten bagşy bolup ýetişipdi. Ol Sary bagşydan başlap. Jikge bagşa çenli barynyň märeke özüni nähili alyp barmalydygy baradaky mekdebe öwrülen öwüt ündewlerini janyna siňdiripdi. Onuň özem, indi, şol diýleni edip ýörmeli tüntawem däldi. Indi onuň öz pähim mekdebi, tejribe ýorelgesi, synag ýuki ýeterlik bolupdy. Häzirem ol bu aýdym-saz söhbetiniň kiçi-girim bolmajagyna düşündi. Bu märeke her näçe aýdymyň-sazyň, söhbetiň olsa eçilibilseň, tomaşaçyň bol boljakdy. Özem bu adamlaryň bu günde, ertede howlugýan,

gitjek ýerleri ýokdy. Olar bu gülük, ertelik geljek ýerlerine gelip düşüp diler. Indi bu adamlaryň ýekeje aladasy bardy. Olam kimiň öň diňlän, kimiň hiç haçan diňläp görmedik, ady-owazasy ile ýaýran bagşyny diňläp, onuň şirin aýdymalary bilen mährini gandyrmakdy.

Bagşy orta geçdi. Ol alty ganat ak öýüň içinde, işikde, öýüň daşynda ornaşan adamlaryň ýuwaşja hümürdisini eşidip durdy. Şonuň üçin pessaýja ses bilen «Düýşümde bir bilbil gördüm-e» başlady. Şondan soňam ep-esli wagtlap muhannesden çykman aýtdy. Ahyr soňunda bagşynyň içindäki nägehan burlup, urunup başlady. Ol «Näme beýle uzaga çekdiň, goýber meniň jylawymy!»diýýän ýaly, bagşyny birküç sapar erbet silkip aldy. Bagşy üzeňňä galdy. Ol «Häzirbegjana» tutdurdy. Şondan soňam «Meýlis halan», «Gazak topan», «Köne tam», «Gaýyp sakar», «Şirin-şeker», «Saryk durna», «Hüwjan», «Durna», «Nowaýy», «Şiraly», «Peşrew Yşboý», «Agaçdandyr», «Nätilär», «Haýyt ýykan», «Bugdaýly», «Sonam gelmedi», «Garadäli», «Kelezaw», «Döwletýar kyrk», «Gaýyp sakar», «Toýa geldiňmi», Ak eşekli», «Balaň geldi», «Ýandym gyryk», «Hojamguly teke», «Ak maýa gerek», «Meşrep», «Hajy golak», «Alagaýyşly», «Jelil» «Nowgül», «Ýandym», «Gelemen»...diýip, gjäniň bir wagtyna çenli aýdyp, ýaňy birinji derini syryp, ýakynnyndaky ýigitlere biliniň guşagyny çekdiren mahaly içdäki-daşdaky märeke birden dargadyda, salym geçmäňkä Gurbanmämmet serdar ogullaryny yzyna tirkäp ak öye girdi.

Nazar bagşa ýüzüniň derini syryp durşuna, baş egip, edep bilen ýerinden turdy-da, salam berdi.

– Essalomaleýkim, Han däde!

Gurbanmämmet serdar aladaly ýylgyrdy.

– Aleýik essalam, otur bagşy. Dik durma. Hany, sen deriňi sowutma-da, dessana başlaber.

Bagşy Gurbanmämmet serdaryň göwnüni soran ýaly:

– Han dädemiziň göwni haýsy dessany islese baş üstüne.

Gurbanmämmet serdar agyr ýüzüni galdyrdy.

– Sapar jan, sen şu sapar öz halanyň aýtsan-a – diýdi.

Nazar baga «Hüýrlukga-Hemra» tutduryp başlady.

Gurbanmämmet serdar öň bu dessany diňlänem bolsa, ony Nazar

bagşynyň aýtmagynda birinji sapar diňleýärdi.

Bagşy joşgünyň çür başyna ýetiberende Gurbanmämmet serdar oturyp bilmeli.

– Hany, dur-la, Nazar jan! – Ol töweregine garady. –Beýle şirinden beýik dessany ýeke diňlemäliň. Galdyryň öýün gamyşyny!

Hä diýmän öýün gamyşyny galdyrdylar. Topbak-topbak bolup ona-munda aýdym diňläp oturan nokerleri, il-güni golaýa çagyrdylar.

– Indi Sapar jan, näme gaýratyň bolsa dök orta!

Nazar baga ömründe ilkinji gezek tä çarhy pelegiň depesine çykýança elenip, elenip, bozlap, bagyryp, ýerler depip, tamdyrasyny zyňyp-gapyp, aglap, hem agladyp, gülüp, hem güldürip, şeýle bir aýdym aýtdy welin, märeke-hä däl, Gurbanmämmet serdaryň özem bu görlüp-eşidilmedik keramata «elhepuslar» aýdyberdi. Dessen Gün guşluga galanda tamam boldy.

Gurbanmämmet serdar namazyna gidip, ýene öwrülip gelip, tä dessan ahyr bolýança diňledi.

Ol derden, güýcli joşgunyň zarbyndan sykylyp-sykylyp bir gysyma dönen bagşa iki sözlem aýtdy.

– Berekella, Nazar jan, sen men aýtdy diýme, ýöne şuny bek belle, senden aňyrda türkmende bagşy döremez. Sen türkmeniň gaýtalanmajak keremli owazysyň...

Gurbanmämmet serdar basga hiç zat aýtmady-da, turup gitdi.

Nazar baga öz ýanyndan Gurbanmämmet serdaryň bu sözüne buýsanyp: «Allaha şükür, bolsa-da bir kör abraý boldy» diýip oýlandy.

Bagşy jaýlydy. Ol märeke dargandan soň özüne edilen han söwüşden garbandy. «Ýene bir öwrümde aýdym-saz et» diýseler diýip, gyşaryp ukusyny aldy. Soň gyjakçysy, beýleki tanyş-nätanyş adamlar bilen mesawy gürleşip, çay içişip otyrka, Gurbanmämmet serdar išikden girdi. Ol özä ýerine geçip oturuya, nökerleriniň hersine bir ýumuş buýrup, oňa, muňa iberdi. Gezek bagşa geldi. Gurbanmämmet serdar argyn ýüzüni galdyrdy. Onuň ýüzünden nur dökülyärdi

– Nazar jan! Sen näme islegiň bolsa, maňa aýt şu wagt!

Nazar baga başyny atdy.

- Üstüňe ak öý dikeýin, halan gyzyňy gelin edip alyp bereýin.
Iliň görmedik toýuny tutup bereýin. Baýlyk, mal-mülk bereýin...
Nazar bagşy mundan artyk saklanyp bilmedi.
- Han däde, Alladan gaýtsyn. Öýümem, aýalymam, malym, mülkümem bar.
- Onda näme kemiň bar!

– Ýekeje kemim, siziň jan saglygyňyzdyr. Janyňz sag bolup, türkmeniň arasynda Allatagalanyň ýoluny, tertip-düzungüni berk ýöredip ýörseňiz, bizem siziň saýaňyzda iliň-günüň toýuny toýlaşyp ýörsek, başga arman ýokdur.

Han bal garylan gaýmak ýaly bolup suýugyp ýatan mesi – ädigini elindäki gamçysy bilen çalaja pitikledi.

– Senem sag bol. – Ol töweregindäki has ygtybarlyraklaryň birine garap:

– Bagşymzyňsylag-serpaýyny ýagşy ýetirip, bitiniň burnunuň ganatman, öýüne eltip geliň. – diýdi.

Şondan sähel wagt geçenden soň Nazar bagany ýene-de çagyrdylar. Nazar dagy daňdan ugraýylaryna, ertesi gün gjigende «Baleýşem» diýen ýere bardylar.

Bagşynyň gözüne ilki ilen ýagdaý, hatar çöküp oturan düýeler, gazygynda gaňtarylgы duran syrdam-syrdam, saýyrdaň atlar, birhilije göçüljek bolunýan ýurda çalym edýän görnüş boldy. Baleýsemiň märekesi has köpelen ýalydy. Göwnüňe bolmasa, Hywa ilinde adam galman şu ýere, Gurbanmämmet serdary penalap, göçüp gelene çalym edýärdi.

Myhmanlaryň atlaryny tutup, olary Gündogardan günbatara uzaldyp dikilen bassyrmanyň aşagyna mürehet etdiler. Bassyrmanyň aşagy tämizlenip, at gaýtarym ýaly ýere keçe, haly düşelipdir. Ortada belent ot ýanýardy.

Ýaz aýynyň ortalary bolandoň, çöl ýeriniň agşamynyň birneme çigregi ýok däldi. Indi iki gün bări gaty eýeriň üstünde ýagşy ýorulan bagşa bassyrmanyň aşagyna ýazylan düşegem, belentden ýakylan oduň eşretem üýtgeşik ýakymlydy.

Myhmanlara çay-su berip, olaryň birneme perewini ýetirensoňlar, bir gyrada üýşüp duran adamlara düşege geçmäge mürehet etdiler. Märekä nahar çekildi.

Bagşylar orta geçdi. Nazar baga Baýram gyjakçyny gynaman, muhannesiň içinde ep-esli seýl etdi-de, birneme ýokary dyrmaşyp başlanda garaňkynyň içinden Gurbanmämmet serdaryň didary göründi. Onuň ýanynda Han işan, Eşsi, Eýmir, ýene birki sany müňbaşy bardy. Olar Gurbanmämmet serdaryň yzyna düşüp, oduň golaýragyna ýazylan, üstüne körpeçe atylan düşege geçdiler. Adamlaryň gözü Gurbanmämmet serdardady.

Han agrasdan ýadaw, aladaly ýüzüni galdyrman düşege geçio oturdy-da, az-kem dyzyna galyp, aşagyna ýazylan körpeçäni soğrup aldy-da, gapdal;yna taşlap goýberdi.

Onuň henىň ýaşyna ýetmedik, gyzyl guzynyň derisinden sünnälenip, hywa biçüwinde tikilen telpegi, gyrmız reňkli hywa dony, üstünden geýen, gyzlymtyl peti bozulmadık çäkmeni, oduň gyrmazy ýalawy bilen alşyp, onuň ýüzünü nuranadan merdana, görkezýärdi. Häzir bagşynyň ýaňky aýdymalaryndan soň ýurekleri ýumşan adamlaryň gözüne bu adam beýik hossar, wepaly howandar dan hem beýik bir Allahy keramat ýaly bolup görünýärdi. Hut häzir şu adamlaryň köpüsi serdaryň ýeke sözi üçin başyny ajal körüğine sokmaga tayýara meňzeýärdi. Ak perişde ýaly bolup hanyň gapdalynda durşuna salykat bolup oturan Han işan bolsa bu ýagdaýy has keramatlaşdyryardy.

Gurbamnmämmet serdar Han işana bir zatlar diýdi. Han işan selleli, agyr başyny çalaja yrady.

– Ilim-günüm, dogan-garyndaşlar, aga-inilerim, bu gün çarhy-pelek öz öýnuny bizň başymya saldy. Ýağşy niýetlerimiz bardy. Hywa ilini allanyň sylaglan iline öwürjek bolup çytraşdyk. Eden gowy işlerimizem bolandyr. Ýöne gan-da –pyçak bolşup, il-günüň nalyşyna, gargsyna galynan ýerimizem bolandyr. Ýöne Alla bagışlawersin. Ine, indem göbek ganymazyň daman ilini goýup, gaýry illere goşumyzy düwüp otyrys. Ýol uzak, agyr, juda howply. Şu ýerde ýaňy pirimiz, Han işan bilen maslahatlaşdyk, indi siziň bilen etjek maslahatymyz diňe maňa ýakyn bolup, meniň razylygymy alan adamlardan gaýryňza rugsatdyr. Eger kimiň göç edesi gelse, biz sag-aman baryp ýerleşemizsoň, meniň özüm bir habar ýollaryn. Siz öýke-kine etmäň, menden agyran-ynjan ýeriňiz bolsa, razy boluň. Indem, ine, Hywa iliniň saýrak bilbili Nazar baga araňyzda otyr, näçe

gije-gündiz diňlejek diýseňiz sözüňize «ýok» diýmez. Onda Han işan pirimizden size galmak, bize ugramak patasyny beriň diýeliň!

Han işan gysgajyk doga edip pata berip, doga-dileg etdi. Şondan soň bagşa rugsat berildi.

Nazar bagşy «Şasenem-Garybya» tutduryp başlandan soň, Gurbanmämmet serdar birki aýdym diňledi-de, bagşa «Sen aýdyber!» diýen yşarat edip garaňka siňip gitdi.

Nazar bagşy dessany tamamlanda Gün ýaňy naýza boýy ýokary galypdy. Ol dutaryny gapdalyn da dünderip goýdy-da, şonda ol agşamara gören düye kerweninem, gazygyna gaňtarylgy atlaram, taýýarlanyp goýlan goş-golamlaram, dikilgi duran ak öýlerem görmedi. Bağşynyň başy aýlanan ýaly boldy. Ol birhili keýpsizlik bilen u göçülip, gugaryp galan ýurdy synlady. Soň sesini çykarman, bir täret alyp, ertir namazyna egilip galda, üstüne täzeje del horjun atylan atyna atlanyp oba tarap gaýtdy.

Soň bir gün Anna bala bagşa duşanda «Al-eýt, baga, seni han bijaý gowy görýemiştiк-ow. Sen-ä aýdyp batysyň. Bizem hany goşy-golamy bilen ugradyp barýek. Bir at gordurym meýdan geçse-de, seniň sesiň etdil ýanyňda ýalak-deýt. Şonda han atynyň başyny bir yzyna öwürdi-de: «Häk, yzymda bilbilim galda...» diýip bir erbet düwündi-de ahmyr bilen pyşyrdady welin, tap, gözlerime ýaş aýlanyp gitdi» diýdi... Powestler